

СПІВПРАЦЯ ШКОЛИ І СІМ'Ї З ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН

Повалій Л.В.

Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

У статті розкривається взаємодія сім'ї і школи як найважливіших соціальних інститутів у формуванні особистості дитини, зокрема формуванні гуманних батьківсько-дитячих взаємин. Окреслено підхід до сім'ї як до суб'єкта саморозвитку, саморегуляції, який має на меті підвищення її суб'єктної позиції, соціально-педагогічну і психотерапевтичну діяльність. Особлива увага приділена розгляду характеру внутрішньосімейних взаємин дорослих і дітей.

Ключові слова: сім'я, школа, гуманні батьківсько-дитячі взаємини, типи взаємодії.

Постановка проблеми. Сучасна сім'я є найважливішим соціальним середовищем формування особистості і ключовим інститутом виховання, який відповідає не лише за матеріальний добробут дитини, але й за її моральне обличчя, навчальний і культурний рівень життя. Саме в ній формуються гуманні моральні основи особистості, оскільки сім'я є визначальною «школою» взаємин з людьми. Проте в зв'язку із загостренням економічної ситуації в країні умови сучасного життя спонукають батьків працювати на двох-трьох роботах або ж далеко від дитини, що значно скорочує час спілкування з дитиною, збіднює соціально-комунікативні зв'язки, заважає підвищенню освітнього і культурного рівня батьків, знижує виховний потенціал сім'ї. Психологічний дискомфорт, нестабільна емоційна атмосфера в сім'ї, психолого-педагогічна некомпетентність батьків можуть спричинити формування неадекватної і негативної поведінки дітей і підлітків.

Успіху в розв'язанні специфічних завдань формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин можна досягти, якщо виховання у школі й сім'ї розглядати як єдиний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми взаємодії школи з сім'єю і педагогічної просвіти батьків висвітлені в сучасних дослідженнях Л.Бойко, В.Безлюдної, Н.Бугасць, Т.Виноградової, О.Докукіної, Л.Загик, В.Зікратова, В.Іванової, О.Коберник, А.Кочетової, Т.Кравченко, Т.Лодкіної, М.Машовець, Л.Островської, Н.Толстоухова, А.Свиридова, В.Постового, О.Пухти, І.Хоменко, О.Хромової та ін. розкриті різні аспекти організації взаємодії сім'ї і школи як дієвого чинника виховання дитини, що сприяє її успішній життєдіяльності в соціумі.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Водночас поза увагою дослідників залишилося таке важливе питання, як взаємодія сім'ї і школи у формуванні гуманних взаємин між дитиною і батьками, що й постає одним із провідних завдань гуманізації взаємин.

Метою статті є висвітлення основних напрямів співробітництва школи і сім'ї, зокрема стосовно проблеми гуманізації взаємин батьків і дітей.

Виклад основного матеріалу. З філософського погляду взаємодія трактується як категорія, що відображає процеси дії різних об'єктів один на

одного, їхню взаємообумовленість, зміну стану, взаємоперехід. При цьому кожна з сторін виступає як причина іншої і як наслідок одночасного зворотного впливу протилежної сторони. Це означає, що вона певною мірою передбачає рівносильний взаємний вплив об'єктів один на одного й обумовлює рівномірний їх розвиток. З іншого боку, взаємодія зумовлює узгоджену діяльність взаємодіючих сторін стосовно досягнення спільної мети і результатів, вирішення учасниками значущої для них проблеми або завдання [3, 17].

Дослідники по-різному підходять до розуміння взаємодії школи і сім'ї, виокремлюючи різні напрями цього процесу, такі як: залучення до управління навчальним закладом, робота в шкільному та батьківському комітеті, надання школі грошово-матеріальної допомоги, надання педагогічним колективом школи психолого-педагогічної допомоги батькам у вихованні дітей.

Взаємодія сім'ї і школи – складна проблема, що пройшла в своєму розвитку тривалий час, набуваючи різного сенсу, характеризуючись різними підходами до її вирішення на різних етапах поступу суспільства. І сьогодні взаємодія цих двох інститутів не втрачає своєї актуальності, наповнюючись новим змістом, що зумовлено процесами, які відбуваються як в системі освіти, так і в сім'ї.

Нові реалії життя потребують врахування нових підходів до взаємодії сім'ї і школи. Не можна нехтувати тим фактом, що наше сьогодення на сутність взаємодії сім'ї та школи здійснило негативний вплив. Протиріччя, що існують у сучасних виховних підходах, позначаються на ефективності виховного процесу. Справа в тому, що традиційна взаємодія школи і сім'ї у вихованні підростаючих поколінь, коли всі члени громади переймаються станом розвитку, виховання, соціалізації дітей, готові надавати необхідну допомогу навчальним закладам, а школи намагаються коригувати сімейні взаємини, професійно підтримуючи батьків і дітей в облаштуванні родинного життя, була притаманна виключно радянському суспільству. Разом з тим у країнах розвиненої демократії школа і сім'я за своєю суттю різні, відносно незалежні і є окремими інституціями: сім'я – інтимно-персональною, школа – соціальною.

У наш час ситуація певним чином змінилась. Багаточисельна армія батьків на перше місце

ставити матеріальне забезпечення дітей, а вже потім турбується про їх виховання. Спостерігається пониження рівня активності сім'ї у її взаємодії з школою. Причини цього віднаходимо найперше у тому, що батькам через зайнятість на роботі або ж її пошуки не вистачає часу на спілкування зі власними дітьми. Сумні реалії сьогодення – неблагополучні родини, дистантні сім'ї заробітчан також не сприяють укріпленню родинних зв'язків. З року в рік збільшується кількість неповних сімей, в яких діти також суттєво страдають від недостатності батьківської уваги.

По-друге, варто враховувати те, що на сучасному етапі на засвоєння дітьми моральних, трудових, естетичних та ін. норм, у тому числі і формування гуманної міжособистісної взаємодії, суттєво впливає телебачення, Інтернет. Ці джерела інформації прямо не спонукають дітей, підлітків ні до позитивних, ні до негативних дій, ставлячи дітей перед непростим вибором різних телепередач, сайтів в Інтернеті. Вірному вибору дітей повинні навчити батьки, педагоги, оскільки діти шкільного віку в силу своїх вікових особливостей ще не мають вироблених критеріїв відбору стосовно таких передач. Проте, знову ж-таки, внаслідок недостатності часу на спілкування з дітьми або ж неухважності до власних дітей, завантаженості на роботі з боку батьків та вчителів діти такої допомоги не отримують.

По-третє, змінився характер взаємодії батьків з педагогами. Сім'я зацікавлена більшою мірою оцінками, які одержує дитина, до педагога часто ставляться не як до авторитетного наставника, а як до представника обслуговуючого персоналу. Це найперше стосується сімей з високим матеріальним достатком. Певна частина батьків взагалі відсторонюється від виховання дитини, вважаючи, що цим повинна займатися школа.

Науково-методичне забезпечення роботи загальноосвітнього закладу з сім'єю, яке, насамперед, відбувається через взаємодію сім'ї і школи, передбачає підхід до сім'ї не лише як до об'єкта виховання, але й як до суб'єкта саморозвитку, саморегуляції і має на меті підвищення її суб'єктної позиції, соціально-педагогічну і психотерапевтичну діяльність.

Як суб'єкт виховного впливу, сім'я є головною ланкою у вихованні дитини, забезпеченні достатніх матеріальних та педагогічних умов для її фізичного, морального та духовного розвитку. Сім'я веде активну роботу з виховання дітей.

Важливим аспектом цього положення є знання дорослими членами сім'ї особистісних якостей дитини: фізичного і психічного здоров'я, стійкості нервової системи, реакцій на ті чи інші види подразнень, витривалості, готовності до співпраці й взаємодії, інтересів й можливостей. Для успішного здійснення виховання дитини дорослим слід зосереджувати увагу на достовірності, об'єктивності й повноті інформації, яка виступає основою виховного процесу.

Разом з тим сучасна сім'я, залишаючись з методичної точки зору об'єктом професійної діяльності вихователя (класного керівника, шкільного психолога, соціального педагога тощо), потребує

врахування її особливостей як об'єкта виховання. Так, російська вчена Т. Лодкіна виокремила наступні особливості сучасної сім'ї, які, на наш погляд, мають відношення і до українських сімей:

- в цілому поведінка сім'ї керується певними соціальними нормами, які створювалися в ході історичного розвитку, формуються протягом тривалого часу і є порівняно стійкими. Звідси головна мета роботи – сприяння укріпленню сім'ї, залучення її до нових соціальних норм, засвоєння цих норм поколінням;

- сім'ю об'єднують спільні інтереси, взаємна повага, спільне почуття відповідальності за долю близьких людей. Тому шлях до її зміцнення лежить через виховання і розвиток почуття взаємної відповідальності її членів, самоконтроль, усвідомлення цінності сімейного життя, підвищення психолого-педагогічної культури батьків;

- члени сім'ї об'єднані різноманітними внутрішньосімейними взаєминами, тому позитивний ефект може здійснитись не через прямий, а опосередкований вплив на сім'ю;

- сім'я взаємодіє з соціальним середовищем через різноманітні і складні зв'язки, тому виникає необхідність комплексного і узгодженого підходу до засобів допомоги і підтримки сім'ї;

- суттєве значення мають особистісний і інтимний характер шлюбно-сімейних взаємин, різноманітність і неповторність конкретних ситуацій розладу в сім'ї, які потребують індивідуального підходу і спеціалізованої допомоги;

- потрібно враховувати специфічний характер і обмеженість прикладів сімейної поведінки, засвоєних ще в дитинстві. Звідси виникає необхідність організації педагогічно доцільного укладу життя сім'ї [1, 34].

Отже, сім'я у цьому випадку виступає як спеціальний об'єкт психолого-педагогічної допомоги, де педагогічні зусилля спрямовуються на нейтралізацію її негативних впливів на дітей, перебудову сімейних взаємин у руслі гуманізації, створення основ соціально значущих цінностей.

Ґрунтуючись на досягненнях сучасної психолого-педагогічної науки, враховуючи практичний досвід і особливості нинішніх реалій, дослідники роблять спробу визначити найбільш актуальні проблеми сімейного виховання дітей різних вікових категорій і винайти оптимальні шляхи усунення наявних недоліків через залучення батьків до співробітництва із загальноосвітніми навчальними закладами.

Для посилення ефективності взаємодії сім'ї і школи важливе значення має вивчення сімей учнів з наступною оцінкою їхніх реальних можливостей щодо виховання дитини, враховуючи її вікові та індивідуальні особливості.

Знання щодо об'єктивних умов функціонування сім'ї одержують у процесі її вивчення за такими напрямками: наявність у батьків знань, умінь і навичок сімейного виховання дитини певного віку; характер внутрішньосімейних взаємин дорослих і дітей; проблеми у вихованні дитини і способи їх вирішення, ставлення до співробітництва зі школою тощо. Одержання такої інформації, на наш погляд, дасть змогу визначити, які

існують групи батьків залежно від їхнього ставлення до виховання дитини і до набуття психолого-педагогічної допомоги з боку вчителя, школи; рівня сформованості практичних, педагогічно зумовлених умінь і навичок реалізації виховної функції; з'ясувати найбільш гострі проблеми, що постають перед батьками у вихованні дитини певного віку. Належне знання об'єктивних умов сприяє розробці продуманої і цілеспрямованої стратегії педагогізації батьків як найбільш важливого і складного елемента взаємодії сім'ї і школи.

Насамперед педагоги мають усвідомлювати, що сім'я та школа мають спільну мету – виховати всебічно розвинену гармонійну особистість, здатну реалізувати себе в професійному, громадянському і сімейному аспектах.

В ідеалі ці два суспільні інститути мають доповнювати один одного, збагачуючи дитину досягненнями, які виробила культура, тим самим сприяючи її гармонійному та всебічному розвитку.

Слід відзначити, що останнім часом з тих чи інших причин школа і сім'я перебувають у стадії перманентної конфронтації. Шкільні вчителі дають негативні характеристики сім'ї, звинувачуючи батьків у самоусуненні від виховання власних дітей. Батьки, у свою чергу, зневажливо ставляться до вчителів, указуючи на їхній низький професійний рівень, невисокі моральні якості. У багатьох сім'ях не вважають за необхідне звертатися до педагогів з приводу проблем, які виникають у вихованні дітей. До педагогів батьки звертаються зазвичай тоді, коли вже запізно.

Попри все за певних умов гострота проблеми взаємодії школи і сім'ї в сучасних умовах може бути знята. Для цього необхідно, аби суб'єкти взаємодії вибудовували основи культури спілкування, необхідні для розв'язання проблем дитини. Останнім часом психолого-педагогічна наука робить спроби окреслити шляхи відмови від традиційних і запропонувати нові підходи в розв'язанні проблем взаємодії сім'ї та школи, виховання дітей та підлітків. У цьому ракурсі варта уваги, на наш погляд, позиція Н. Щуркової, яка приймає як вихідні такі положення.

1. Педагог має усвідомити: культура передбачає недоторканість родини й невтручання в сімейні взаємини. Втручатися в життя сім'ї можливо у виняткових випадках, коли нехтуються інтереси дитини, коли її здоров'я, життя, добробут перебувають у небезпеці з вини батьків або інших дорослих членів сім'ї.

2. Школа – не рідний дім, а сім'я ніколи не замінить школи. Звідси випливає, що логіка шкільного та логіка сімейного виховання не тотожні. Розводячи виховні сфери школи і сім'ї, педагог має враховувати психологію дитинства й дорослішання дитини і, певним чином, зближуючи ці дві сфери, у жодному разі не намагатися підмінити собою батьків і не інструментувати шкільне життя як життя родинне.

3. Школа не є частиною ринкового простору, оскільки не надає послуг, не торгує крамом, не обслуговує батьків. Школа – інститут соціальний, її призначення – передавати як естафету духовні надбання людства й учити дитину жити у світі матеріальних продуктів культури. Школа вільна від батьківських вказівок і настанов в організації своєї професійної діяльності. Школа незалежна від батьків у будові життєдіяльності школярів [4, 7].

Однак і шкільна, і сімейна сфери не існують ізольовано в житті дитини, яка, приходячи до школи, репрезентує світ своєї родини, умови життя, спектр соціальних взаємин, звички, манери поведінки, зрештою, рівень інтелекту.

Педагог як представник шкільної виховної сфери не має можливостей, аби кардинально (навіть за потреби) змінювати умови сімейного життя дитини, він не уповноважений втручатися в родинний уклад.

Школа завжди прагнула до взаємодії з сім'єю. Це знаходило своє відображення в корекції сімейного виховання, у педагогічній просвіті батьків, у безкінечному «листуванні» з батьками з приводу навчання і поведінки їхніх дітей, у викликах батьків до школи тощо. Контакт з батьками як взаємодія може бути встановлений лише за умови, що обидва суб'єкти усвідомлюють: тільки спільними зусиллями можна створити умови для розвитку та виховання дитини, допомогти їй у набутті необхідного соціального досвіду.

Визначальною умовою взаємодії цих двох суб'єктів – батьків і педагога – є вичерпне уявлення про зміст виховної діяльності один одного, розуміння переваг і недоліків шкільного і сімейного виховання, можливостей щодо завдань і засобів виховного впливу заради благополуччя дитини, адекватність виховних дій заради запланованого кінцевого результату.

Висновки та пропозиції. Таким чином, можна зробити висновок про те, що як школа, так і сім'я мають свої недоліки і переваги. Так, виховуючись тільки в сім'ї, отримуючи любов і турботу з боку рідних, дитина не вступає в контакт з ровесниками. Якщо ж дитина позбавлена батьківської ласки і любові, не бере участі у справах родини, не має постійних обов'язків, а, натомість, більшу частину часу проводить у освітньому закладі, то в неї порушується емоційний зв'язок з рідними людьми, не повністю реалізується її потреба у спілкуванні з ними. Подальшого розвитку, на наш погляд, потребує проблема обґрунтування і розробок сучасних виховних технологій взаємодії сім'ї і школи, зокрема тих, що стосуються аспекта гуманізації взаємин суб'єктів виховного впливу – учнів, батьків, вчителів тощо.

Отже, важливим є поєднання виховання дитини в сім'ї з вихованням її в колективі ровесників, а необхідність взаємодоповнюючого, взаємозбагачуючого впливу сімейного і шкільного виховання підтверджується наведеним аналізом.

Список литературы:

1. Лодкина Т. Социальная педагогика. Защита семьи и детства: [Учеб. пособие для студ. высших учебных заведений]. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
2. Маленкова Л.И. Педагоги, родители и дети: [методическое пособие для воспитателей, классных руководителей]. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 304 с.
3. Новые ценности образования. /под ред. Н.Б.Крылова. М. : Инноватор, 1996. – Вып. 6. – С.17.
4. Щуркова Н. Е. Школа и семья: педагогический альянс: [методическое пособие] / Надежда Егоровна Щуркова. – М. : Педагогическое общество России, 2004. – 112 с.

Повалій Л.В.

Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

СОТРУДНИЧЕСТВО ШКОЛЫ И СЕМЬИ ПО ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ГУМАННЫХ РОДИТЕЛЬСКО-ДЕТСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ

Резюме

В статье раскрывается роль семьи и школы как важнейших социальных институтов в формировании личности ребенка. Очерчен подход к семье как к субъекту саморазвития, саморегуляции, который имеет целью повышение ее субъектной позиции, социально-педагогическую и психотерапевтическую деятельность. Особое внимание уделено рассмотрению характера внутрисемейных отношений взрослых и детей.

Ключевые слова: семья, школа, гуманные родительско-детские взаимоотношения, типы взаимодействия.

Povalii L.V.

Institute of Problems of Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

COLLABORATION OF THE SCHOOL AND FAMILY IN ESTABLISHING OF HUMANE PARENT-CHILD RELATIONSHIPS

Summary

The role of family and school as the most important social institutions in forming of the child's personality, including establishment of humane parent-child relationships are reveals in the article. Outlined the approach to the family as to the subject of self-development, self-regulation, which aims to increase its subjective position, socio-educational and psychotherapeutic work. Special attention is paid to the character of interfamily relations between adults and children.

Key words: family, school, humane parent-child relationships, the types of interactions.